

УДК 37.015.31:17.023.32–057.87

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-48-56>

РОЛЬ СІМ'Ї У ВИХОВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. В. Кузнецова

ORCID 0000-0003-4224-5594

У статті розглянуто роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. Розкрито особливості родинного виховання як осередку, в якому закладаються основи виховання загальнолюдських і національних цінностей, духовності та національної ідентичності. Доведено, що саме в сім'ї батьки закладають підґрунтя для уявлень дітей про себе, про своє національне коріння, формують ставлення до своєї та інших культур, традицій різних народів та етносів, мають безсумнівний вплив на рівень вихованості національної ідентичності.

В родинно-сімейному вихованні відбувається процес становлення особистості, в якому провідна роль належить взаємодії між батьками та дітьми, що поєднує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, під час якого завжди гармонійно поєднується національно-патріотичне виховання та повага до прав і свобод населення, що проживає в Україні та у всьому світі.

Ступінь сформованості національної ідентичності дитини напряму залежить від ступеня власної ідентичності батьків, їхніх поглядів та переконань в цьому питанні, що в майбутньому буде відбиватися на уявленнях і світогляді підростаючого покоління. Окреслено напрями виховання національної ідентичності у родинному вихованні, що допоможуть у самовизначенні молоді. Визначено, що взаємодія між закладом вищої освіти та сім'єю молодої людини, опора на родинні традиції, ставлення до своєї та інших культур, уявлення про національну приналежність, що пропагуються в сімейному колі, набувають сьогодні особливого педагогічного значення та актуальності.

Ключові слова: національна ідентичність, родинне виховання, сім'я, моральні цінності, національна самосвідомість, виховання національної ідентичності, самоідентифікація, студентська молодь.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Фундаментальні

перетворення, що відбуваються під впливом політичних, соціальних, економічних сучасних реалій, що склалися у нашій державі, мають величезний вплив на її подальше становлення в XXI столітті. Важливим етапом цього процесу стає реформування демократичного устрою України та оновлення системи цінностей громадянського суспільства, яка інтегрує сучасні орієнтації національної ідентичності, надбання культури українського народу, цінності прав і свобод особистості, ідеалів моральної свідомості. Як наслідок спостерігаються вагомі зміни у вихованні студентської молоді як в системі освіти, так і в сім'ї. «Виховання студентства має важливе значення для всього суспільства. Окрім того, роль духовного чинника різко зростає в кризових, екстремальних ситуаціях. Стійкі життєві орієнтації стають необхідними умовами адаптації молоді у складному сучасному світі та вироблення власної життєвої стратегії» (Пономарьова, 2016, с. 21). Названі вище перетворення в державі та суспільстві зокрема вказують на надзвичайно важливу роль сім'ї у вихованні підростаючого покоління. Родина стає тим значущим осередком, в якому закладаються основи виховання загальнолюдських і національних цінностей, духовності та національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці вивчали питання виховання національної ідентичності студентської молоді в різних аспектах. Наукові засади удосконалення процесу виховання молоді представлено у працях О. Вишневського, В. Оржеховської, П. Підкасистого, Г. Пономарьової, В. Постового, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших. Теорію та практику національно-патріотичного виховання розглядали такі вчені: М. Євтух, П. Ігнатенко, В. Кузь, О. Любар, Ю. Руденко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська та інші. Вагомий внесок у розробку технологій виховання особистості здійснено у наукових розвідках І. Беха, М. Євтуха, Л. Кондрашової, В. Коцура, В. Лозової, В. Мірошніченко, М. Роганової, О. Соколова, Р. Сопівника, Т. Суценко, Г. Троцько, Г. Шевченко. У своїх наукових доробках значна більшість дослідників зосереджує свою увагу на обґрунтуванні важливості громадянської позиції студентської молоді, її визначальної ролі у перебудові сучасного суспільства на основі усвідомлення сімейних цінностей, традицій, національної свідомості та ідентичності. Саме в процесі сімейного виховання закладаються загальнолюдські, моральні та національні цінності, які виникають у ході щоденної взаємодії, з якою відбувається індивідуальна ідентифікація кожного із членів сім'ї. Тому досить актуальним та своєчасним постає питання формування національної ідентичності студентської молоді на основі родинного виховання.

Мета статті полягає у виявленні ролі сім'ї та особливостей родинного виховання у вихованні національної ідентичності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значущість завдань виховання національної ідентичності молодого покоління в цілому розкривається саме зараз, в умовах повномасштабного вторгнення, коли на перший план висувається питання національно-патріотичного виховання, збереження національних особливостей та традицій на основі пізнання й засвоєння національно-культурних цінностей та історичної пам'яті української нації. В Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України наголошується, що «національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань та благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022).

Фундаментом національно-патріотичного виховання та процесу виховання національної ідентичності має стати постійний діалог як між усіма членами суспільства, що проживають на території нашої держави, так і в сімейному колі, що буде проголошувати об'єднання української нації та створення сприятливих умов для її процвітання та розвитку у майбутньому. Неоціненного значення при цьому набуває родинне виховання. Відомий вітчизняний науковець В. Сухомлинський підкреслював: «У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростає пагір і гілки, і квітки, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» (Сухомлинський, 1978, с. 97).

В родинно-сімейному вихованні відбувається процес становлення особистості, в якому провідна роль належить взаємодії між батьками та дітьми, що поєднує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, під час якого завжди гармонійно поєднується національно-патріотичне виховання та повага до прав і свобод населення, що проживає в Україні та у всьому світі. Саме в сім'ї батьки закладають підґрунтя для уявлень дітей про себе, про своє національне коріння, формують ставлення до своєї та інших культур та традицій різних народів та етносів та мають безсумнівний вплив на рівень вихованості національної ідентичності. Щабель на якому перебуває сформованість

національної ідентичності дитини напряду залежить від ступеня власної ідентичності батьків та їхніх поглядів та переконань в цьому питанні, що в майбутньому буде відбиватися на уявленнях і світогляді підростаючого покоління.

Автори монографії «Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка» влучно зазначають, що «цінності, які виникають у ході щоденної взаємодії, що зігріваються любов'ю, й створюють зміст поняття «сім'я». Саме воно визначає той рівень, з яким відбувається індивідуальна ідентифікація кожного із членів сім'ї, яка породжує у кожній сім'ї свій емоційний образ «тепла рідного дому». Зрозуміло, що виникнення такого спільного емоційного образу відбувається не миттєво. Його поява залежатиме від емоційного лідера сім'ї, після чого механізм ідентифікації буде орієнтуватися якраз на батька чи на матір» (Журба, Бех, Докукіна, Федоренко, Шкільна, 2019).

В сучасних реаліях осмислення власної національної ідентичності виникає одна зі стрижневих проблем, що постає перед молодою людиною, коли в процесі розвитку та формування особистості відбувається руйнування стереотипів, норм і зразків поведінки, що раніше слугували фундаментом для самовизначення. Питання становлення власної ідентичності стає найбільш актуальним саме в студентському віці тому, що молодь має характерні риси відвертості у спілкуванні, відкритості до змін, креативного та творчого ставлення до життя, пошуку його сенсу й прийняття відповідальності за його перебіг та самовираження в ньому, розвиток професійно значущих якостей тощо.

Погоджуємось з думкою Г. Пономарьової про те, що «мінливі умови життя змушують молодих людей пристосовуватися до нових реалій, постійно шукати нові форми ідентичності, виробляти свою життєву позицію, творити свій духовний світ. Тому, беручи участь у цьому глобальному процесі, вітчизняна педагогіка має виконати надзвичайно важливу місію – виховувати в людині духовну культуру, зорієнтовану на найдосконаліші соціокультурні стандарти та загальнолюдські цінності громадянського суспільства» (Пономарьова, 2014).

Опорою та підтримкою у пошуках власної ідентичності підростаючої особистості повинна стати сім'я, яка в процесі виховання буде спиратися на власні можливості для забезпечення високого рівня освіченості й вихованості свідомого громадянина України, який у майбутньому на основі власного досвіду та досвіду людства, національних та культурних цінностей, досягнень світової науки й техніки, взявши до уваги національні особливості української нації, буде здатен здійснювати її зростання. На родині певним чином обов'язково відбивається модель суспільства на конкретному

історичному етапі його розвитку, що відображає його моральні та духовні особливості в цей період, поступово відбувається трансформація та складається оновлена система цінностей, що впливає на самовизначення індивіда.

Родинне виховання повинно охоплювати такі сторони виховання національної ідентичності, що допоможуть у самовизначенні молоді:

- пропагування у сім'ї здорового способу життя, що є ефективним засобом збереження і вдосконалення фізичного здоров'я;
- формування естетичної культури через прищеплення любові до краси рідної природи, ознайомлення з кращими зразками українського та світового літературного, образотворчого та театрального мистецтва, кіномистецтвом, пам'ятками скульптури та архітектури;
- формування моральної культури особистості, у якій відбиваються загальнолюдські та моральні цінності, що сприяють становленню моральної свідомості і самосвідомості особистості, вихованню культури поведінки;
- виховання національної свідомості молоді через утвердження своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, культури), духовної єдності поколінь, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи;
- створення позитивно-емоційного клімату в сім'ї, почуття захищеності, умов для самореалізації; атмосфери довіри, невимушеності, емоційної близькості;
- наявність спільних інтересів, спільної діяльності в родині як основи позитивних взаємин;
- збереження духовних і культурних родинних традицій, норм, манери поведінки, звичаїв та поглядів, спадковості, що сприяють зв'язку поколінь, культивують повагу до старших і до родинної історії тощо.

Такі напрямки, реалізовані батьками в процесі виховання національної ідентичності молоді, будуть сприяти цілісному фізичному та психічному становленню молодої людини, забезпечити почуття захищеності, рівноваги та довіри в родині, відбувається формування характеру, її особистісних рис і національної свідомості.

І. Бех, К. Журба зауважують, що «любов до дітей виступає умовою повноцінного виховання, розвитку і саморозвитку дитини в сім'ї, внутрішньою духовною потребою незалежно від її віку, що має поєднуватися з розумною вимогливістю до неї» (2017).

Варто зазначити, що проблема формування національної ідентичності студентської молоді є пріоритетним завданням не тільки родинного виховання, а й системи освіти в цілому, оскільки ті особистісні й моральні якості, які будуть закладені за роки навчання спочатку в школі, а потім у закладі вищої освіти, знайдуть своє втілення в розбудові сучасного суспільства та формуванні української нації в майбутньому. Процеси модернізації та реформи, що відбуваються в системі освіти, зокрема і вищої, оновлення змісту освіти, дають змогу подолати проблеми кризи духовності, моральності, зневаги етичними нормами, що склалися в суспільстві в період складних ідеологічних взаємин у нашій державі. Саме на цьому наголошує науковиця О. Савченко: «щоб у державі і суспільстві основною цінністю ставала вільна, гуманна, самодіяльна особистість, освіта має будуватися як культуротворчий процес, у якому навчання зливається з вихованням і розвитком дитини...» (Савченко, 2007).

В той проміжок часу, коли молода людина навчається у закладі вищої освіти, відбуваються вагомі зміни у соціальному статусі, що ведуть до зростання почуття свободи та незалежності в громадському вимірі. Студентський вік відіграє вирішальну роль у процесі самоідентифікації особистості та є сприятливим до розвитку і виховання національної ідентичності. Саме в цей період необхідна єдність та співпраця сім'ї та закладу вищої освіти. Високі вимоги суспільства до освітнього рівня молодого покоління, з метою збереження національної ідентичності української нації, можуть бути задоволені тільки за умови посилення допомоги сім'ї і одночасного піднесення її відповідальності за виховання підрастаючого покоління.

Взаємодія між закладом вищої освіти та сім'єю молодої людини, опора на родинні традиції, ставлення до своєї та інших культур, уявлення про національну приналежність, що пропагуються в сімейному колі, набувають сьогодні особливого педагогічного значення та актуальності. Сутність цього процесу має глибокі соціальні й психолого-педагогічні засади, що виявляються в об'єктивній необхідності у співпраці між родиною та закладом освіти під час виховання національної ідентичності сучасної молоді. Від узгодженості дій педагогів і батьків, своєчасної педагогічної підтримки у формуванні особистісних рис, творчого потенціалу, індивідуальних особливостей, залежить духовність та моральність молодої людини на всіх етапах її подальшого усвідомленого життя, що буде спиратися на родинні традиції, національний світогляд, культуру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, родинне виховання є важливим фактором у вихованні національної ідентичності студентської молоді, а взаємодія сім'ї та закладу вищої освіти

є рушійною силою, що забезпечує ефективність її особистісного становлення, самоідентифікації, на основі поєднання вподобань самої молодшої людини, її родини та суспільства. Перспективу подальших досліджень вбачасмо в розробленні моделі системи виховання національної ідентичності студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Література

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Карпат: наукове фахове видання з педагогічних наук. Івано-Франківськ*, 2017. № 16. С. 24–27.
2. Демиденко Т. М. Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини. *Науковий вісник Ужгородського університету: Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 21. С. 47–49.*
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).
4. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: Монографія [К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна]. Київ, 2019. 150 с.
5. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога : монографія / М-во освіти і науки України; Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2014. 405 с.
6. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Северодонецьк, 2016. 462 с.
7. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти Київ : СПД «Цудзинович Т. І.», 2007. 204 с.
8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. шк., 1978. 263 с.

References

1. Bekh, I. Zhurba, K. (2017). Kontseptsiiia formuvannia u pidlitktiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The concept of formation of national and cultural identity among teenagers in international educational institutions] *Hirska shkola Karpat: naukovе fakhove vydannia z pedahohichnykh nauk. Ivano-Frankivsk. № 16. S. 24–27 (ukr).*
2. Demydenko, T. M. (2011). Spilna diialnist batkiv i ditei – osnova vykhovnoho potentsialu tradytsiinoi ukrainskoi rodyny [The joint activity of parents and children is the basis of the educational potential of the traditional Ukrainian family]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Ser.: Pedahohika. Sotsialna robota. Uzhhorod: UzhNU «Hoverla». Vyp. 21. S. 47–49 (ukr).*

3. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine] : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.06.2022r. №527. Retrieved from: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf> (date of appeal: 19.11.2023) (ukr).
4. Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka [National and cultural identity in the formation of a teenager] (2019). Monohrafiia. [K. O. Zhurba, I. D. Bekh, O. M. Dokukina, S. V. Fedorenko, I. M. Shkilna]. Kyiv (ukr).
5. Ponomarova, H. F. (2014). Vykhovannia maibutnoho pedahoha : monohrafiia / M-vo osvity i nauky Ukrainy; Komun. zakl. «Kharkiv. humanitar.-ped. akad.» Kharkiv. obrlady. Kharkiv (ukr).
6. Ponomarova, H. F. (2016). Systema vykhovnoi roboty u vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.07. Sievierodonetsk (ukr).
7. Savchenko, O. Ya. (2007). Vykhovnyi potentsial pochatkovoi osvity [Educational potential of primary education]. Kyiv : SPD «Tsudzynovykh T. I.» (ukr).
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1978). Batkivska pedahohika [Parental pedagogy]. Kyiv : Rad. shk. (ukr).

THE ROLE OF THE FAMILY IN EDUCATION OF NATIONAL IDENTITY OF YOUTH STUDENTS

O. Kuznetsova

The article considers the importance of the role of the family in the education of the national identity of student youth. There are revealed the peculiarities of family education as a center in which the foundations of the education of universal and national values, spirituality and national identity are laid. It is proven that it is in the family that parents lay the foundation for children's ideas about themselves, about their national roots, form attitudes towards their own and other cultures and traditions of different peoples and ethnic groups, and have an undoubted influence on the level of education of national identity. In family upbringing, the process of personality formation takes place, in which the leading role belongs to the interaction between parents and children, which combines appropriate material and pedagogical conditions for the physical, moral and spiritual development of the child, during which national and patriotic upbringing, and respect for rights and freedoms of the population living in Ukraine and around the world. The degree of formation of a child's national identity directly depends on the degree of the parents' own identity and their views and convictions on this issue, which will be reflected in the ideas and worldview of the younger generation in the future. The directions of education of national identity in family education are outlined, which will help in self-determination of young people. It was determined that the interaction between the institution of higher education and the family of a young person, reliance on family traditions, attitude to one's own and other cultures, ideas about national belonging promoted in the family circle acquire special pedagogical significance and relevance today.

Key words: *national identity, family education, family, moral values, national self-awareness, education of national identity, self-identification, student youth.*

Кузнецова Оксана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: oksanakharkov08@gmail.com

Kuznetsova Oksana Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management of the Communal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: oksanakharkov08@gmail.com